

Г. Л. КРИВОШЕЄВА (канд. пед. наук, доц.)
Донецький національний університет

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ПРОФЕСІЙНЕ ДОВГОЛІТТЯ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА»

У статті всебічно розглядається поняття «професійне довголіття майбутнього педагога». Формулюються визначення активного довголіття, професійного довголіття, пролонгованої професійної діяльності майбутнього педагога. Дається характеристика структурних компонентів професійного довголіття педагога – духовного, соціального, інтелектуального, психологічного, фізичного – як цілісного складного феномену. Доводиться, що професійне довголіття майбутнього педагога – це показник його професійної самоактуалізації.

Ключові слова: педагог, майбутній педагог, довголіття, активне довголіття, професійне довголіття майбутнього педагога, пролонгована професійно-педагогічна діяльність.

Розвиток особистості є основним показником прогресу та головною передумовою подальшого розвитку усього суспільства. Виконання цієї місії, більшою мірою, покладається на педагога. У руслі тенденцій підготовки педагога для «нової освіти Європи» у проекті Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки серед основних завдань педагогічної освіти наголошено на необхідності модернізації діяльності вищих педагогічних навчальних закладів. Серед очікуваних результатів реалізації Національної стратегії розвитку освіти – підготовка та виховання педагогічних кадрів, здатних працювати на засадах інноваційних підходів до організації навчально-виховного процесу, власного творчого безперервного професійного зростання [8].

У педагогічній і психологічній науці визначаються умови і чинники, що стимулюють процес професійного довголіття, творчого розвитку особистості, педагогічних засобів розвитку творчих здібностей учнівської молоді, їхньої творчої самореалізації впродовж життя. Цим питанням приділяли увагу такі науковці, як: В. Алфімов, В. Андреев, Т. Барішнікова, Л. Бондарев, Л. Дроздікова, О. Кучерявий, Л. Левченко, Л. Мітіна, Л. Попов, С. Сисоєва, Г. Шевченко та ін. В Україні проблема професійного довголіття найбільшої розробки дістала у працях доктора педагогічних наук, професора В. Алфімова.

Проте, на сьогодні, понятійно-категоріальна база вищеозначеної проблеми потребує значної доробки, чіткого визначення понять активного довголіття, професійного довголіття майбутнього педагога, дослідження їх сутності.

Метою статті є визначення сутності поняття «професійне довголіття майбутнього педагога».

Проблема довголіття людини у наш час починає представляти все більший інтерес для таких наук як філософія, педагогіка, психологія, медицина, безпека життєдіяльності, соціологія та ін. Якість життя людини похилого віку, факторів які сприяють подовженню соціально і інтелектуально активного життя вивчає молода наука геронтологія. Однак в жодному із словників немає визначення довголіття людини у його цілісності. У великому тлумачному словнику сучасної української мови довголіття розуміється як «тривале життя»[3, с.309], без визначення його якісних і кількісних показників. Найбільш повне визначення цього поняття подається в енциклопедичному словнику безпеки діяльності, де довголіття – це «досягнення людиною віку, що значно перебільшує середню тривалість життя...В основі довголіття лежить значна вираженість пристосувальних механізмів, що забезпечують фізіологічне старіння»[2, с.119]. Геронтологічні дослідження доводять, що вікові зміни основних фізіологічних систем при довголітті розвиваються плавно, стан ряду систем організму подібний з багатьох параметрів з таким у осіб більш молодого віку (наприклад, морфологічний і біохімічний склад крові, деяких показників стану серцево-судинної, ендокринної систем і центральної нервової системи)[2, с.119]; превалює сильний врівноважений тип вищої нервової діяльності. Люди, які можуть враховуватися довгожителлями, товариські, доброзичливі, проявляють зацікавленість до подій і

явищ оточуючого світу, стійкі до стресів, інфекційних захворювань...[2, с.119]. Науковці доводять, що для них характерна висока розумова і фізична активність, працездатність, добра пам'ять. Великого значення для них набуває певний спосіб життя, бо алкоголізм, наркоманія, куріння, надмірність або, навпаки, погане харчування, гіподинамія, конфлікти у побуті і на виробництві, погане житло, низький рівень комунального благоустрою різко знижують вірогідність дожити до похилого віку.

У характеристиці довголіття, яка дається науковцями, простежується думка про те, що людина здатна сама цілеспрямовано і активно керувати тривалістю свого життя, а висока працездатність, творча і фізична активність, добре здоров'я сприяють його підтримці. Поняття активного довголіття можна визначити, як найбільш тривалу життєдіяльність, свідомо організовану особистістю, яка забезпечує її розвиток і повноту життєвих проявів, відображає життєву компетентність і виявляється у здібності подовження власного життя. «Довголіття вчителя – це показник його професійної самоактуалізації. Правильний вибір професії педагога, емоційна включеність в педагогічну діяльність – одні з основних шляхів до цього довголіття»[1, с.9].

Професійне довголіття майбутнього педагога не можна розглядати окремо від розуміння специфіки педагогічної праці, професійно-педагогічної підготовки, готовності студента до педагогічної діяльності які вже були предметом структурно-рівневого і структурно-функціонального аналізу таких науковців, як В.М. Алфімов, А.І. Архангельський, В.П. Безпалько, Є.П. Белозерцев, Л.Я. Бондарев, О.В. Глузман, О.А. Дубасенюк, Б.І. Коротяєв, О.Г. Кучерявий, О.Г. Мороз, Н.Г. Ничкало, О.М. Пехота, В.В. Серіков, В.О. Слатьонін та інших.

Педагогічна діяльність є складною, специфічною і багатогранною, потребує творчого застосування особливих знань, навичок, здібностей від сучасного вчителя. Знання законів педагогічної діяльності допоможе зробити майбутнього педагога, що вивчив теорію, ще й компетентним спеціалістом у сфері власного професійного довголіття. Педагогічна професія – це «рід трудової діяльності, метою і змістом якої є спрямоване утворення умов для становлення і перетворення особистості іншої людини, управління процесом його інтелектуального, емоційного і фізичного розвитку, формування духовного світу»[7, с.199]. Процеси професійного навчання, виховання і самовиховання мають один цільовий орієнтир – інтегральну готовність до професійно-педагогічної діяльності, яка є «системою, структурними компонентами якої виступають психологічна і практична готовності до виконання майбутнім педагогом професійних функцій, а також його готовність до самовдосконалення після закінчення ВНЗ...»[6, с.47].

Однак, теоретичні положення педагогіки є для майбутнього вчителя лише найзагальнішими орієнтирами, бо педагогічна діяльність обумовлена мотивами, сенсами, цінностями, якими керується сам педагог. Через свою професійну діяльність педагог може реалізувати лише те, що в ньому закладене суб'єктивно. Він виділяє із досвіду минулого найбільш значуще, зміщує цей досвід у теперішню педагогічну діяльність, а передбачувані позитивні або негативні результати діяльності робить стимулом, мотивом цілеспрямованої поведінки. Сучасні науковці підкреслюють, що «педагогічний процес є розгортка того, що у згорнутому вигляді існує у свідомості і досвіді самого педагога»[9, с.33]. Саме тому, становлення вчителя уявляється як «тривалий і складний процес професійної соціалізації, в якому він послідовно здобуває предметні знання, комунікативний досвід, оволодіває смисловою утворювальною дією, піднімаючись до авторської педагогічної системи»[5, с.19].

Однією із складових цієї системи має стати спрямованість педагога на пролонговану активну професійну діяльність. Поняття пролонгації (від французького *prolongation*, від латинської *prolongare* – удлинити) застосовується у економічній, юридичній, медичній сферах і означає продовження строку дії чого-небудь, якогось процесу. Пролонгована педагогічна діяльність – це діяльність педагога-майстра. Професія педагога потребує від нього великих душевних і енергетичних затрат, повної самовіддачі, що може призводити до розвитку певних захворювань, які розповсюджені у педагогічному середовищі і заважають його активній творчій пролонгованій діяльності.

Активне довголіття особистості – це результат такої організації людиною свого власного життя, яка забезпечує всебічність її розвитку, повноту життєвих проявів у їх максимальній тривалості. Професійне довголіття майбутнього педагога можна розуміти як комплекс

властивостей особистості необхідних для досягнення високого рівня професійної діяльності і підтримання його впродовж усього трудового шляху. Як зазначає академік І.А. Зязюн, діяльність педагога майстра характеризується педагогічною доцільністю за спрямованістю, індивідуально-творчим характером за змістом і оптимальністю за вибором засобів. У педагогічній діяльності розвивається і реалізується майстерність учителя, яку структурно визначають такі складові: педагогічна спрямованість особистості, професійне знання, здібності до педагогічної діяльності, педагогічна техніка [4, с.31].

Педагогічну спрямованість особистості вчителя зумовлюють ціннісні орієнтації на себе, на засоби педагогічного впливу, на учнів і дитячий колектив, на цілі педагогічної діяльності.

Професійне знання – основа професійного зростання. Воно складається із знання предмета викладання, його методики, педагогіки, психології. Рівень професійного знання оцінюється рівнем узагальненості всіх часткових знань, глибиною засвоєння, вмінням використовувати їх на практиці репродуктивно і творчо.

Здібності до педагогічної діяльності є нічим іншим, як відбуванням педагогічної дії зі специфічним перебігом психологічних процесів, які сприяють успіху вчителя у роботі. Виділяються провідні здібності до педагогічної діяльності:

- комунікативні (повага до людей, доброзичливість, товариськість);
- перцептивні (професійна передбачуваність, емпатія, педагогічна інтуїція);
- динамічні (здатність до вольового впливу і логічного переконання, до рефлексії);
- емоційно-почуттєві (здатність володіти собою і вибудовувати педагогічну дію на позитивних почуттях);
- оптимістичного прогнозування.

Педагогічна техніка – це форма організації поведінки вчителя, Вона ґрунтується на двох групах умінь. До першої належать уміння володіти собою (осанкою, мімікою, жестами, пантомімікою), керувати своїми емоційними станами (знімати зайве психічне напруження, викликати стани творчого самопочуття), техніка мови (дихання, голосоутворення, дикція, темп мовлення). До другої групи належить уміння співпрацювати з кожною дитиною і всім класом у процесі вирішення педагогічних завдань (дидактичних, організаційних, контактної взаємодії, стимулювання діяльності учнів тощо) [4, с.36].

З огляду на професійне довголіття, якість підготовки майбутнього педагога визначають такі складові:

- здоров'яутворювальна педагогічна спрямованість, яка виступає у якості інтегральної характеристики особистості педагога, уявляє собою систему ціннісних орієнтацій на професійне довголіття, що задає ієрархічну структуру домінуючих мотивів особистості педагога. Спрямованість на професійне довголіття включає не тільки турботу педагога про духовне, фізичне, психічне, соціальне здоров'я вихованців, але й своє власне, пов'язане з його потребою у саморозвитку, самовдосконаленні, впродовж усього трудового шляху.

- професійно-валеологічні знання, які є підґрунтям професійного довголіття і складаються не тільки із знання предмета що викладається, але й із знань валеологічної педагогіки, яка покликана через процеси виховання і навчання людини, сформувати у неї активну життєву настанову на здоров'язбереження і життєвотворення, на професійне довголіття.

- здібності до пролонгованої педагогічної діяльності забезпечують досягнення і нарощування високих результатів у роботі впродовж усього трудового шляху. Окрім дидактичних, академічних, перцептивно-рефлексивних, проєктивних, організаційних, комунікативних, сугестивних важливими для майбутнього педагога є:

- а) здібності до попередження професійних захворювань, професійного вигорання, до підтримання стану активної, творчої професійної діяльності якнайдовше;
- б) адаптивні здібності (приспособлення до певного соціального середовища) дозволяють працювати у психологічно комфортних умовах.

Педагогічна техніка – це комплекс загальнопедагогічних, психологічних і валеологічних вмінь майбутнього вчителя, який допомагає йому досягати високих показників у пролонгованій педагогічній діяльності. Вони допомагають вчителю через візуальний і аудіальний бік сприйняття інформації доносити свої почуття, досвід, сприяють ефективній взаємодії з усіма суб'єктами навчально-виховного процесу. Валеологічні уміння становлять основу професійного довголіття педагога.

Професійне довголіття – це не тільки і не стільки вікова категорія, оскільки окрім кількісних має і якісні характеристики; воно є показником професійної компетентності педагога. Переосмислення основних засад і принципів життя відповідно до сучасних тенденцій суспільного розвитку вимагає нового педагогічного бачення й зміни освітньої парадигми в напрямі підготовки компетентного, конкурентоспроможного педагога орієнтованого на професійне довголіття, пролонговану педагогічну діяльність.

Професійне довголіття можна розглядати як процес і результат. Процес професійного довголіття уявляється у якості перетворення пролонгованої педагогічної діяльності у джерело саморозвитку і самовдосконалення особистості педагога впродовж трудового шляху; а професійне довголіття як результат – це виражений у професійних досягненнях і життєпроявах особистості рівень її самореалізації і самоактуалізації. Професійне довголіття майбутнього педагога – це свідомо організований процес, що розгортається на основі професійних цілей, планів, життєвої програми як системи найважливіших смислотвірних цілей особистості. Свідомо організована цілеспрямована діяльність забезпечує оволодіння майбутнім педагогом своєю професією, лежить в основі механізму формування індивідуального стилю професійного довголіття. У цьому сенсі професійне довголіття майбутнього педагога виступає як результат і, одночасно, як показник співмірності способу самореалізації особистості професійним умовам її життєдіяльності.

Професійне довголіття майбутнього педагога включає як зовнішню, так і внутрішню характеристику особистості, які відображають спосіб, якість її діяльності у професійній сфері, рівень її професійного розвитку і становлення, що розуміється як розвиток прагнення до творчої самореалізації у пролонгованій професійно-педагогічній діяльності.

Структурними компонентами професійного довголіття майбутнього педагога є:

1. Духовне довголіття, яке розглядається як певний ідеал, до якого прагне майбутній педагог у власному духовному самовдосконаленні. У духовному довголітті виявляється здатність особистості сприймати зовнішній зміст буття і переводити його у зворотному напрямі на ґрунті законів Краси, Добра, Істини, Любові в їх єдності. Духовне довголіття означає орієнтацію на вищі моральні цінності, на ціннісне ставлення до світу і самого себе. Єдність свідомості і самосвідомості майбутнього педагога, його ментальність, життєва самоідентифікація, ставлення до сенсу життя, оцінка реалізації власних здібностей і можливостей у контексті власних ідеалів і світогляду - все це обумовлює стан духовного довголіття педагога.
2. Соціальне довголіття розглядається як процес і результат гармонізації відносин майбутнього педагога із соціальним (освітнім) середовищем і пов'язане з його стосунками із сім'єю, педагогічним колективом, друзями. Багато в чому воно детерміноване характером і рівнем розвитку головних сфер суспільного життя (духовної, політичної, економічної, соціальної), проте провідна роль у підтриманні гармонійних відносин належить активній, самостійній, відповідальній особистості майбутнього педагога.
3. Інтелектуальне довголіття – це підтримання високої інтелектуальної активності впродовж пролонгованої професійної діяльності. Постановка значущих для професійного довголіття віддалених цілей сприяє активізації розумової діяльності, розвитку усіх пізнавальних процесів.
4. Психологічне довголіття є результатом ефективності процесів психічної адаптації людини при дії на нього комплексу соціальних і професійних факторів, яка забезпечує адекватну поведінку, необхідний рівень емоційно-вольової активності, повноцінне виконання трудових функцій. Це психологічна готовність до адекватного емоційного реагування.
5. Фізичне довголіття характеризується активністю усіх систем організму людини, добрим самопочуттям, активним гальмуванням процесів фізіологічного старіння, вмінням попереджувати розвиток захворювань, у тому числі, і тих, що розповсюджені у педагогічному середовищі. В основі фізичного довголіття лежить значна вираженість пристосувальних механізмів, що забезпечують фізіологічне старіння. Довголіття, геронтологи, обчислюють з віку, що починається з восьмидесяти років. Говорячи про фізичне довголіття як складову професійного, треба зауважити, що воно має досить приблизне кількісне вираження.

Єдність і інтегрований взаємозв'язок структурних компонентів – духовного, соціального, інтелектуального, психологічного, фізичного – дають зрозуміти професійне довголіття майбутнього педагога як цілісний складний феномен.

Здатність педагога до професійного довголіття потребує від нього розвинених здібностей

до дослідницької діяльності, розвиненого системного мислення, відкритості до всього нового, здатності до творчості. Педагог спрямований на професійне довголіття не лише вивчає і запроваджує у своїй практиці сучасні педагогічні теорії, знання, досвід педагогів майстрів, а й сам виступає ініціатором педагогічних нововведень і перетворювань. Готовність до професійного довголіття, пролонгованої педагогічної діяльності є внутрішньою силою, що формує позицію педагога. За структурою – це складне інтегративне утворення, яке охоплює різноманітні якості, властивості, знання, навички особистості. Позиція педагога – це «система інтелектуальних, вольових і емоційно-оцінних ставлень до світу, педагогічної дійсності і педагогічної діяльності, які є джерелом активності педагога»[7, с.203]. Як один із важливих компонентів професійного довголіття вона є передумовою ефективної діяльності педагога, максимальної реалізації його можливостей, розкриття і нарощування творчого потенціалу впродовж всього трудового шляху. Джерела готовності майбутнього педагога до професійного довголіття, пролонгованої педагогічної діяльності сягають проблематики особистісного розвитку, професійної спрямованості, професійної освіти, виховання і самовиховання, професійного самовизначення педагога. Специфіка пролонгованої педагогічної діяльності спрямованої на професійне довголіття майбутнього вчителя полягає в тому, що вона має дослідницький і творчий характер, спрямована не просто на повторення і відтворення вже відомих способів, а на створення та використання принципово або відносно нових підходів, способів, форм і технологій.

Ознаками професійного довголіття є розуміння педагогічної діяльності як сфери пролонгованої самореалізації, де майбутній педагог усвідомлює свої можливості, що породжує його впевненість у власних силах; має досвід виконання цієї діяльності в умовах невизначеності (при проходженні педагогічної практики у новій для себе соціальній ролі вчителя, студент стикається з обмеженістю знань, дефіцитом часу, методичних засобів, відсутністю готових рішень при виникненні певних педагогічних ситуацій); самооцінка і самопрогнозування своїх дій на основі використання індивідуальних критеріїв ефективності; самопроекування власної професійно-продовженої траєкторії педагогічної діяльності; набір апробованих засобів вирішення проблем (завдань, питань) що входять до структури професійного довголіття (організаційно-превентивні, пошуково-дослідні, комунікативні, проектувальні, самоорганізуючі та ін.): володіння орієнтовною основою пролонгованої педагогічної діяльності, яка включає образ її результату і процесу його досягнення.

Отже, професійне довголіття майбутнього педагога – це складне інтегральне поняття, визначення сутності якого базується на досягненнях багатьох наук. Розуміння цього поняття в усій його багатогранності дозволить створити у вищих навчальних закладах умови для вироблення у майбутніх педагогів потреби у духовному, соціальному, інтелектуальному, психічному і фізичному довголітті, професійному саморозвитку, в опануванні гуманістичними цінностями фахової освіти як регулятивами власної професійно-продовженої діяльності.

Список використаної літератури

1. Алфімов В.М. Професійне довголіття педагогів загальноосвітніх шкіл / В.М. Алфімов // Вісник ЛНУ ім. Тараса Шевченка. – 2009. – № 23 (186). – Ч. 2. – С. 6-11.
2. Безопасность деятельности: энциклопедический словарь / под ред. засл. деят. науки и техники РФ, д-ра техн. наук, проф. О.Н. Русака. – СПб: Информационно-издательское агентство «ЛИК», 2004. – 504 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.
4. Зязюн І.А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: наук.-метод. посібник / І.А. Зязюн. – К.: МАУП, 2000. – 312 с.
5. Зязюн І. Немає педагогіки без педагога / І. Зязюн // Рідна школа. – 2012. – №4-5 (квітень-травень). – С. 19-23.
6. Кучерявий О.Г. Педагогіка: особистісно-розвивальні аспекти: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / О.Г. Кучерявий. – К.: НВП «Вид-во «Наукова думка» НАН України», 2011. – 464 с.
7. Педагогический словарь: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / [В.И. Загвязинский, А.Ф. Закирова, Т.А. Строкова и др.]; под. ред. В.И. Загвязинского, А.Ф. Закировой. – М.: Издательский центр «Академия», 2008. – 352 с.

8. Проект Національної стратегії розвитку освіти України на 2012-2021 рр.: Офіц. вид. Міністерства освіти і науки молоді та спорту України. – Чернівці: Букрек, 2011. – 32 с.

9. Сериков В.В. Природа педагогической деятельности и особенности профессионального образования педагога / В.В. Сериков // Педагогика. – 2010. – №5. – С. 29-37.

Стаття надійшла до редакції 07.10.2012.

Г. Л. Кривошеева. Сущность понятия «профессиональное долголетие будущего педагога».

В статье всесторонне рассматривается понятие «профессиональное долголетие будущего педагога». Формулируются определения активного долголетия, профессионального долголетия, пролонгированной профессиональной деятельности будущего педагога. Дается характеристика структурных компонентов профессионального долголетия педагога – духовного, социального, интеллектуального, психологического, физического – как целостного сложного феномена. Доказывается, что профессиональное долголетие будущего педагога – это показатель его профессиональной самоактуализации.

Ключевые слова: педагог, будущий педагог, долголетие, активное долголетие, профессиональное долголетие будущего педагога, пролонгированная профессионально-педагогическая деятельность.

G. Krivosheeva. The Essence of the Concept "Professional Longevity of a Future Teacher".

The article considers the concept "professional longevity of a future teacher". The author gives the definitions of active longevity, prolonged professional activity of a future teacher and provide the description of structural components of teachers' professional longevity (such as spiritual, social, intellectual, psychological and physical) as an integral complex phenomenon.

Professional longevity of a future teacher can be understood as a complex of personal properties necessary for achieving a high level of professional activity. The author proves that future teachers professional longevity is an indicator of their professional self-actualization.

Key words: teacher, future teacher, longevity, active longevity, professional longevity, prolonged pedagogical activity.